

A close-up portrait of an elderly man with thinning grey hair, wearing glasses and a white clerical collar. He is smiling slightly. The background is a textured, light blue-grey. The text is overlaid on the bottom left of the image.

Jaarverslag van de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
Athanasius en Willibrord

september 2018 – augustus 2019

Colofon

© Katholieke Vereniging voor Oecumene, 's-Hertogenbosch

Omslag: Voorkant: p. Frans van der Lugt sj. schilderij b.g.v. herdenking in Homs 6 april 2019

Achterkant: entree klooster jezuïeten in Homs met linksboven zijn lijfspreuk: 'Vooruit'

Vormgeving: Van Dartel, Oss

Druk: Laumé Media Partners, Mierlo

INHOUDSOPGAVE

1	Woord van de voorzitter	4
2	Mission statement	4
3	Symposia en ontmoetingen	5
4	Willibrordzondag en Zondag voor de Oosterse Kerken	14
5	Samenwerking met Raden van Kerken	16
6	Protestantse Kerken	17
7	Evangelische beweging	18
8	Oosterse Kerken	19
9	Communicatie	19
10	Onderwijs en vorming	23
11	Bestuur	24
12	Overzicht van lezingen en artikelen	25
13	Bestuur en commissies	28
14	Financiële verantwoording	30

1 WOORD VAN DE VOORZITTER

Marcel Sarot

Voor U ligt het Jaarverslag van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Opnieuw is het rijk aan activiteiten en aan inhoud. Je hoort mensen in parochies nog wel eens verzuchten dat de oecumene tot stilstand is gekomen, en soms ook dat wat in het verleden werd bereikt, langzaam maar zeker weer wordt teruggedraaid. Dat zijn belangrijke signalen, die betrekking hebben op het feit dat op lokaal niveau in het recente verleden

vormen van oecumenisch contact tot stand kwamen die geen steun vonden in wijder kerkelijk verband en daarom geen blijvend bestaansrecht hadden. Dat kan als uitermate frustrerend worden ervaren. Maar het moet niet ons beeld van de stand van zaken in de oecumene gaan overheersen. Dit jaarverslag laat zien dat de oecumene leeft, niet alleen doordat het laat zien dat er veel gebeurt op oecumenisch terrein, maar ook door de inhoud van de beschreven gebeurtenissen. Zo wordt hier de balans van de officiële oecumenische contacten gememoreerd die Wolfgang Thönissen op 8 november opmaakte. De overeenstemming met de Lutheranen over de rechtvaardigingsleer (1999) wordt inmiddels ook onderschreven door Methodisten (2005), Anglicanen (2017) en Gereformeerden (2017). Met Anglicanen en Lutheranen is over vragen rond sacramenten, ambt en kerk al vergaande overeenstemming bereikt. De voormalige scriba van de PKN, Dr Arjan Plaisier, stelde op die zelfde dag dan ook dat de eenheid van katholieken en protestanten geen uitstel meer duldt en dat er nu doorgepakt moet worden. Ook in de contacten met de internationale Pinksterbeweging zit voortgang, zo blijkt uit het rapport

Doof de Geest niet uit! en de bespreking daarvan op 21 juni jl. Voor wie er midden in zit lijkt het soms wellicht twee stappen vooruit, één terug, maar ik ben ervan overtuigd dat wie over honderd jaar terugkijkt op onze tijd, niet zal spreken van stilstand maar eerder van een op stoom komen. Dat is maar goed ook, want de verdeeldheid die achter ons ligt – en hier en daar nog wel eens wat uitloperijtjes heeft – is onverenigbaar met het evangelie. Eenheid is een opdracht met hoge prioriteit!

2 MISSION STATEMENT

De Vereniging wil de Rooms-katholieke Kerk in Nederland dienen in het streven naar volledige gemeenschap tussen de Rooms-katholieke Kerk enerzijds en de Kerken van het westen en de oosterse Kerken anderzijds. Ervan overtuigd dat de eenheid van de Kerk een teken en een instrument is van de eenheid van de mensheid ondersteunt ze ook initiatieven die in het kader van de oecumenische beweging op nationaal, Europees en mondiaal niveau worden ontplooid (art. 2 van de Statuten).

Vanuit de rijke traditie van de Katholieke Kerk zet de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord zich in voor de oecumene in Nederland. Onder oecumene verstaan we de inzet van christenen en Kerken voor het herstel van de eenheid van de Kerk én voor de vele vormen van samenwerking die al tussen christenen uit verschillende tradities op cultureel en maatschappelijk gebied bestaan. De Vereniging handelt bij het uitvoeren van haar missie binnen de kaders van het *Oecumenisch Directorium* en de encycliek *Ut unum sint*. Ze laat zich ook leiden door de *Charta Oecumenica*.

De Vereniging is ervan overtuigd dat eensgezindheid en samenwerking tussen christenen en kerken nodig zijn voor een geloofwaardige verkondiging en beleving van het Evangelie in onze samenleving. Ze zet zich daarom met vele middelen zoals ontmoetingen, gezamenlijk gebed, dialoog, studie en uitwisseling in voor de groei en de verdieping van deze eensgezindheid en samenwerking tussen christenen en kerken uit het westers en het oosters christendom. De Vereniging beoogt hiermee tevens de maatschappelijke relevantie van het christelijk geloof voor de huidige cultuur en de dialoog met andere religieuze tradities duidelijker voor het voetlicht te plaatsen.

3 SYMPOSIA EN ONTMOETINGEN

Herstel van kerkgemeenschap – hoe ver zijn we? 's-Hertogenbosch, 9 november 2018

De oecumenische dialogen zijn van grote betekenis op de weg naar het herstel van kerkgemeenschap. In deze dialogen zijn bruggen geslagen tussen verschillende denkvormen die eeuwenlang de afgrenzing van de confessies hebben bepaald. Op de jaarvergadering van de Katholieke Vereniging voor Oecumene op vrijdag 9 november jl. sprak prof. dr. Wolfgang Thönissen over de groeiende gemeenschap tussen katholieken en protestanten. We zijn er weliswaar nog niet, maar dankzij de overeenstemmingen met name over de rechtvaardigingsleer, is de verbondenheid tussen de kerken werkelijk verdiept. Deze verbondenheid blijft, ook als er zaken zijn waarover de kerken nog geen overeenstemming kunnen bereiken. Naast het verhaal van Thönissen klonken er twee kritische co-referaten. Prof. dr. Sabine Hiebsch zoomde in op de ordinatie van vrouwen als belangrijk en onopgeefbaar thema dat in de oecumenische dialogen echter nauwelijks aan bod komt; dr. Arjan Plaisier stelde in een profetische rede dat de eenheid van katholieken en protestanten geen uitstel meer duldt en dat er nu doorgepakt moet worden.

In zijn spontane, los van het papier gesproken voordracht nam Wolfgang Thönissen, rooms-katholiek theoloog en directeur van het Johann Adam Möhler Instituut in Paderborn, zijn gehoor mee op de oecumenische weg. Hij stond uitvoerig stil bij het wederzijds onbegrip dat in de 16^e eeuw leidde tot de breuk tussen Wittenberg en Rome. De scheiding in de Westerse kerk voerde hij terug op verschillende van elkaar vervreemde denkwerelden. De geschiedenis van het conflict tussen Rome en Reformatie kan niet veranderd worden, maar de manier waarop we er naar kijken en ermee omgaan, is wel aan verandering onderhevig. Inzicht in de denkvormen van Maarten Luther en Thomas Cajetan, die in 1518 tegenover

elkaar stonden, is een eerste stap om de tegenstellingen te ontsleutelen. Rechtvaardiging was een sleutelthema in het denken over geloof en kerk. De methode om tot overeenstemming te komen, laat vandaag meer ruimte voor verscheidenheid dan voorheen. In de dialogen wordt gezocht naar overeenstemming in grondwaarheden en is ruimte voor verschillende accenten voor zover de fundamentele overeenstemming niet in het geding is. De technische term daarvoor is: 'gedifferentieerde consensus'.

Na het bereiken van de overeenstemming tussen Lutheranen en Katholieken over de Rechtvaardigingsleer in 1999, een overeenstemming die inmiddels ook is onderschreven door Methodisten (2005), Anglicanen (2017) en Gereformeerden (2017), is het doel om ook over andere onderwerpen een dergelijke overeenstemming te bereiken. Met Anglicanen en Lutheranen is over vragen

prof. dr. Wolfgang Thönissen

rond sacramenten, ambt en kerk al vergaande overeenstemming bereikt. Hoopgevend is dat er nu ook een officiële dialoog over het verstaan van de Kerk van start gaat tussen de Pauselijke Raad voor de Eenheid en de Gemeenschap van Evangelische Kerken in Europa (GEKE). De basis daarvoor is een gemeenschappelijke tekst over Kerk en Kerkengemeenschap die in september in Bazel werd gepresenteerd op de algemene vergadering van de Gemeenschap van Evangelische Kerken in Europa. Ook de Protestantse Kerk in Nederland is hierbij aangesloten.

De gave en vruchten van de Geest in oecumenisch verband. Nieuwkuijk, 19 januari 2019

Meer dan 80 mensen van verschillende kerken verzamelden zich op 19 januari 2019 in Mariënkroon (Nieuwkuijk) voor een oecumenische studiemiddag. Deze bijeenkomst in de Gebedsweek voor de Eenheid was een gezamenlijk initiatief van de Focolarebeweging in Nederland en de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Maar het was veel meer dan een studiemiddag. Het werd een waarlijk oecumenische ervaring. Behalve lezingen was er ruimte voor ervaringen uit het leven, voor viering en gebed, voor zang en muziek, voor uitwisseling en gesprek. "Geloven in de Geest is fundamenteeler dan geloven in de kerk.", zo begon jezuïet Jos Moons (theoloog van de universiteit in Leuven en Tilburg) zijn bijdrage onder de titel *'Eerst de Geest, dan de Kerk. Over het credo, charisma's en Vaticanum II'*. Geert van Dartel, directeur en ambtelijk secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene (KVO), sprak over *'De gaven en de vruchten van de Geest in oecumenisch perspectief'*. Enkele reacties van deelnemers: "Ik ga met vreugde naar huis, om de Geest die vreugde en vrede is, aan anderen te brengen." "Ik ervoer hier dat we in al onze verscheidenheid kerk met elkaar zijn."

Dordt en Franciscus over de bestemming van de mens. s-Hertogenbosch, 8 februari 2019

De Rooms-Katholieke Kerk belijdt samen met 'Dordt' dat de mens zichzelf niet kan redden, aldus dr. Anton ten Klooster. „Ook volgens de katholieke theologie kun je weinig –lees: niets– doen aan je eigen rechtvaardiging.” Dr. Ten Klooster stelde dit tijdens de studiedag van de Katholieke Vereniging voor Oecumene over 400 jaar Synode van Dordt en de apostolische brief "Verheugt en verblijdt u" (2018) van paus Franciscus.

Ten Klooster is universitair docent systematische theologie aan de Tilburg School of Catholic Theology en priester van het aartsbisdom Utrecht. De pauselijke brief is bedoeld als een aansporing tot heiligheid, zei Ten Klooster, waarbij Franciscus met name twee "subtiele vijanden" ziet: gnosticisme en pelagianisme. "Het eerste wil het geloof volkomen begrijpelijk maken, het tweede vergeet dat de zaligheid niet afhangt van de inspanningen van de mens, maar van Gods ontferming en dat God ons het eerst heeft liefgehad." Franciscus benadrukt evenals de Dordtse synode dat het eeuwige leven geen recht is, maar een bijzondere genade die de mens onverdiend ten deel valt, gaf Ten Klooster aan. "Franciscus maakt zich echter niet zozeer zorgen over het feit dat God de mens zou verwerpen, maar dat de mens aan God voorbijgaat. Hij is niet bezig met het bestrijden van de positie dat de mens zich door middel van zijn werken op die rechtvaardiging kan voorbereiden. Wat God met de mens voorheeft, is radicaal onafhankelijk van de inspanningen van de mens. In bepaalde reformatische kringen heeft dat verlamd gewerkt, ja zelfs geleid tot een ontredde over het eigen zielenheil. Voor Franciscus is het echter een reden om dan maar nog meer te vertrouwen op de barmhartige verkiezende liefde van God." Het woord van Franciscus is volgens Ten Klooster actueel in een tijd vol overmatig vertrouwen in zelfontplooiing en succesvol leven. "De moderne zelfhulpgedachte biedt een vruchtbare bodem voor nieuwe vormen van pelagianisme: leef naar

dr. Anton ten Klooster en Prof. dr. Gijsbert van den Brink

deze richtlijnen, volg deze devotie, bid dit gebed en dan komt het allemaal wel goed. Dit is de obsessie met vormen, regels en procedures waar de paus over spreekt. Het geeft een zekerheid over het feit dat God mij toch echt wel aanvaardt, een zekerheid die gestoeld is op mijn eigen menselijke inspanningen."

Prof. dr. Gijsbert van den Brink (Vrije Universiteit Amsterdam) noemde het opvallend dat de paus het zogeheten semi-pelagianisme expliciet afwijst, dit waar protestanten nogal eens denken dat Rome het semi-pelagianisme juist omarmt. "De apostolische brief veroordeelt elke vorm van werkheiligheid en denkt sterk vanuit Gods genade. Gelovigen worden zeer persoonlijk aangesproken op de Bijbelse opdracht tot heiligheid. Oude en nieuwe pelagianen kunnen wel warm over Gods genade spreken, maar vertrouwen uiteindelijk toch op hun ei-

gen vermogens en wanen zich superieur aan anderen. De zorg van de paus over zulke subtiele vormen van autonomie-denken lijkt als twee druppels water op die van de Dordtse vadersen."

Syrië, spiegel van menselijkheid. Amsterdam, 22 februari 2019

Op vrijdag 22 februari 2019 hield mgr. Antoine Audo sj., de Chaldeeus-katholieke bisschop van Aleppo in Syrië, in de Mozes en Aäronkerk van de Gemeenschap van Sant' Egidio in Amsterdam een lezing over de situatie van de kerk in Syrië tijdens de oorlog en de hoop op vrede. Na afloop van de lezing nam hij deel aan het gebed voor de vrede van Sant' Egidio, waarin gebeden werd voor alle landen waar oorlog is.

In zijn lezing stond mgr. Audo stil bij de vele slachtoffers van de oorlog. In het bijzonder noemde hij de in Homs vermoorde Nederlandse pater Frans van der Lugt sj. en de twee ontvoerde bisschoppen (Syrisch-orthodox en Grieks-orthodox) van Aleppo. Het leven van christenen is moeilijk, maar niet uitzichtloos. Christenen zijn zich meer bewust van de betekenis van hun aanwezigheid in het land en vinden nieuwe moed om moslims gelijkwaardig tegemoet te treden. En veel moslims hebben, door de hulp die zij van christenen hebben ontvangen, een ander beeld gekregen van de christenen.

De toekomst van Syrië hangt volgens mgr. Audo af van het antwoord dat de wereld geeft op de situatie in het geteisterde land. Hij citeerde paus Franciscus, die meermaals gesproken heeft over de oorlog in Syrië als een wereldoorlog op het grondgebied van één natie. De bisschop wees de gedachte van de hand dat het in Syrië om een religieus gemotiveerde oorlog zou gaan. In plaats van toe te geven aan die verleiding moeten wij steeds weer situaties en kansen proberen te creëren voor dialoog en vrede. In de eerste plaats door als christenen samen, in oecumenische dialoog, het goede nieuws te verkondigen: "Ook jij bent Gods welbeminde zoon of

dochter.” En in de tweede plaats door met moslims te zoeken naar wegen om samen burgers te worden van één land. Hij haalde een treffend voorbeeld aan van een moslimman die, wachtend op een voedselpakket van Caritas, de bisschop zag langslipen en uitriep: “Nu weten we wie christenen zijn. Ze zijn puur goud en geen nep!”

Ook benadrukte de bisschop het belang van familieverbanden. In Syrië vormt de familie de kern van het sociale weefsel in de samenleving. Dat is een waarde met diepe betekenis die het land niet mag opgeven. De familie vormt in Syrië (en ver daarbuiten met familieleden in de diaspora) een structuur van solidariteit die hoop biedt voor de toekomst. Het familiale weefsel moet versterkt worden, zodat jonge mensen weer een thuis kunnen creëren en zo kunnen bijdragen aan de opbouw van de sociale structuur van het verscheurde land.

Na de lezing bleven vele aanwezigen om deel te nemen aan het gebed van de vrede, dat Sant’ Egidio in alle ge-

meenschappen wereldwijd maandelijks bidt en waarin vandaag in het bijzonder werd gebeden voor vrede in Syrië. Tevens was er gelegenheid voor Syriërs uit Nederland en België om mgr. Antoine Audo persoonlijk te groeten.

In vrede samenleven. Utrecht, 22 maart 2019

Op 22 maart 2019 organiseerde de Katholieke Vereniging voor Oecumene in samenwerking met een aantal andere organisaties in de Janskerk te Utrecht het symposium ‘In vrede samenleven’. Het symposium handelde over de dialoog tussen de islam en het westen (of het christendom) en zijn kansen. Sprekers waren pater Jens Petzold, de heer Rasit Bal en prof. dr. Marcel Poorthuis.

Jens Petzold sprak over zijn ervaringen op het gebied van de interreligieuze ontmoeting en dialoog in Syrië en Irak, Rasit Bal en Marcel Poorthuis over godsdienstvrijheid, verdraagzaamheid en interreligieuze dialoog in Nederland.

Het symposium werd geopend door Jasja Nottelman, studentenpastor verbonden aan de Janskerk en middagvoorzitter. Ze onderstreepte het belang van dialoog en refereerde aan de recente aanslag op de twee moskeeën in Christchurch, Nieuw Zeeland, en aan de aanslag in de voorbije week in een tram te Utrecht.

Jens Petzold hield als eerste zijn lezing. Hij vertelde over zijn communauteit Deir Mar Musa, gesticht door pater Paolo Dall’Oglio, bestaande uit 4 vrouwen en 5 mannen, en tegenwoordig geleid door zuster Huda Fadoul. In 1984 kwam Paolo Dall’Oglio naar de ruïne van Deir Mar Musa en vroeg zich af of zo’n verlaten oord tot leven gewekt zou kunnen worden. Er kwam een gemeenschap daar, die was gebaseerd op een leven in gebed, handenarbeid en gastvrijheid, de roeping om een open huis te zijn. Toen patriarch Sako nog bisschop van Kirkuk was heeft hij voorgesteld om in Sulaymaniyah in zijn bisdom een open huis te beginnen à la Deir Mar Musa. “Zelf was ik”, aldus Jens Petzold, “in 2011 in Kirkuk te gast bij bisschop Sako, en daar maakte ik mee hoe dat

mgr. Antoine Audo sj.

pater Jens Petzold

huis openstond voor iedereen: allerlei politici van diverse partijen, allerlei religieuze leiders van diverse groepen kwamen er binnen voor gesprek, ook vaak in gemengde samenstelling.

Precies dat is ook de opgave geworden van het klooster dat ik in Sulaymaniyah moest gaan opzetten. Ontmoetingen mogelijk maken, daar de best mogelijke voorwaarden voor scheppen, en een zo natuurlijke basis daarvoor dat vertrouwen kan groeien, terugkomen, en dialogen mogelijk worden waarin we opnieuw elkaars sterkste zijden ontdekken." Zo ontstond het kloostertje in Sulaymaniyah. Jens schetst het belang van dialoog om met name de geschiedenis te verwerken. "Zonder verwerking van de geschiedenis is er geen verzoening."

Na Jens Petzolds lezing en een intermezzo met Syrische muziek gaf Rasit Bal zijn lezing. Rasit Bal was voorzitter van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), dat de belangen van moslims bij de Nederlandse overheid

en politiek behartigt. Hij was tot voor kort docent en coördinator van de imam-opleiding van Inholland en hij is promovendus aan de universiteit van Amsterdam. Zijn lezing had als titel 'Inzet van moslims in Nederland voor interreligieuze dialoog en verdraagzaamheid.' Hij schetste een ontwikkeling waarbij moslims steeds meer kunnen evolueren naar een identiteit als moslim die open staat naar andere groeperingen. De nieuwe ervaringen die moslims in Europa opdoen met andere godsdiensten, biedt een uitweg voor moslims in het Midden-Oosten, aldus Rasit Bal.

Marcel Poorthuis doceert interreligieuze betrekkingen aan de Tilburg School of Theology (Utrecht en Tilburg). Hij is lid van de Katholieke Raad voor het Jodendom. Hij studeerde lange tijd bij rabbijn Yehuda Aschkenasy en verdiept zich sinds een jaar of tien ook in de islam, beide tevens als bron voor christelijk-theologische reflectie. Zijn lezing was getiteld 'De Abrahamitische religies en de christelijke aanwezigheid in Arabische landen'. Daarin verkende hij de Abrahamitische oecumene, een begrip als gastvrijheid en zo iets als multiple religious belonging. Hij ging ook in op het belang van de aanwezigheid van christenen in het Midden-Oosten en op het belang van de solidariteit van de kerk in het Westen met de midden-oosterse christenen.

Gemeenschap en andersheid – de theologie van de persoon

Bij gelegenheid van de uitgave van de Nederlandse vertaling van 'Communion and Otherness', één van de belangrijke werken van John Zizioulas uit 2006, organiseerden de Katholieke Vereniging voor Oecumene, uitgeverij Skandalon, de Tilburg School of Theology en de Vereniging voor Theologie op 17 mei 2019 in Utrecht een drukbezocht symposium. Vijf jaar werkte zr. Hildegard Koetsveld o.s.b. aan de vertaling. "Zizioulas heeft een groots boek geschreven dat belangrijk is voor de toekomst", zei zr. Hildegard in haar openingswoord. Het

boek is een antwoord op het secularisme en het individualisme in onze tijd. Centraal staat de gedachte dat het persoon-zijn van Vader, Zoon en heilige Geest in gemeenschap en andersheid constitutief is voor het persoon-zijn van iedere mens.

Drie theologen gaven hun visie op dit boek. Vader Meletios Webber (orthodox) gaf belangrijke achtergrondinformatie. Zizioulas wil een bijdrage leveren aan de theologische dialoog met de Westerse theologie en filosofie. Hij baseert zich daarbij op bestaande teksten van kerkvaders. In dit boek nemen de Cappadociërs een centrale plaats in. Zij waren er van doordrongen dat de christelijke ervaring van God diep doordrenkt was van de Joodse openbaring, terwijl ze de Griekse taal gebruikten om dat uit te drukken. Hun theologie is er op gericht de lezer binnen te leiden in het mysterie, niet om het mysterie te ontrafelen of op te lossen. In de Griekse orthodoxie is er kritiek op Zizioulas. Kritiek komt met name van de monniken van Athos. Zizioulas is dan ook niet representatief voor de hele orthodoxie. V. Meletios zelf is enthousiast over het

zr. Hildegard Koetsveld

boek. Zizioulas legt op een welsprekende manier uit wat de christelijke ervaring van God betekent: "De perichorese, de eeuwige beweging van liefde binnen de drie-eenheid, is het eeuwige model niet alleen van hoe het universum zou moeten zijn, maar meer in het bijzonder van het leven van een authentiek mens". Kritische kanttekeningen bij het werk van Zizioulas betroffen zijn eenzijdig negatieve visie op individualiteit en zijn te gemakkelijke kritiek op de psychologie die sinds Freud nog een hele ontwikkeling heeft doorgemaakt. Volgens v. Meletios staat de theologie in onze tijd opnieuw voor de opdracht te doen wat de Cappadociërs in hun tijd deden: "het leven van God weer te geven volgens de volheid van de hedendaagse wijsheid en kennis".

Voor prof. dr. Rudi te Velde (rooms-katholiek) gaf de visie van Zizioulas op gemeenschap en andersheid een gevoel van herkenning. Hij refereerde aan zijn studie van Thomas, die zich net als Zizioulas liet inspireren door de Drie-eenheid als metafysisch model van intersubjectiviteit. In zijn beschouwing ging Te Velde in op drie kernbegrippen in het werk van Zizioulas: andersheid, persoon en de dood. Vanuit de opvatting dat het zijn een gave is, de Ander veronderstelt en alleen in relatie kan bestaan, ontwikkelt Zizioulas een personalistische ontologie. Dit in onderscheid met een substantialistische ontologie, waarin het zijn op zichzelf berust. 'Persoon-zijn in de visie van Zizioulas is imago Dei: als imago Dei is de mens ertoe bestemd zijn persoon zijn in een vrije relatie tot God uit te oefenen'. Te Velde laat zien dat het westerse persoonsbegrip is voortgekomen uit de trinitaire en christologische debatten vanaf 4e eeuw. Tegenover het westerse substantialistische persoonsbegrip dat teruggaat tot Boëthius in de 6e eeuw, ontwikkelt Zizioulas een theologie van de persoon, door Te Velde getypeerd als "een existentialistische ontologie van de persoon, verbinding van ekstasis en hypostase". In het derde en laatste deel van zijn lezing gaat Te Velde in op de visie van Zizioulas op dood en verrijzenis. De dood is meedogenloos. Al het geschapene

wordt prijsgegeven aan de dood. Het bijzondere van de personalistische theologie van Zizioulas is dat door en in Christus de verbinding gegeven is tussen de geschapen en ongeschapen wereld. "Alleen een nieuwe geboorte, een nieuwe hypostase in Christus biedt uitzicht op eeuwig leven, als eenheid van vrijheid en liefde." "De wereld kan slechts leven als ze in relatie is, in gemeenschap met God, aan zichzelf overgegeven valt ze ten prooi aan de dood", zo besloot Te Velde zijn inleiding.

Prof. dr. Heleen Zorgdrager (protestant) sprak haar waardering uit voor de vertaalster en uitgeverij Skandalon. Het werk van één van de meest prominente orthodoxe theologen van dit moment is toegankelijk gemaakt in een uitstekend vertaald boek. Fijntjes wees ze er op dat uit de Nederlandse vertaling van de ondertitel het woord 'Kerk' is weggelaten. Daarmee maakte ze meteen duidelijk dat 'persoon' hoogstens de ene helft is van het perspectief van Zizioulas' theologie. Op de manier van de 'receptive ecumenism' (Paul Murray) reflecteerde Zorgdrager op enkele centrale inzichten in dit werk die van betekenis kunnen zijn voor protestantse theologie en kerk. Aan de orde komen: de notie van persoon-zijn in de Triniteitsleer en antropologie, het probleem van de monarchie van de Vader, de eucharistische ecclesiologie en de hiërarchie in de Kerk. Met waardering en instemming spreekt Zorgdrager over de notie van het persoon-zijn en de eucharistische ecclesiologie. De protestantse theologie "met haar antropocentrische wereldbeeld" kan zoveel leren van een eucharistische levenshouding waarin de menselijke natuur "haar extatische beweging naar God en de ander herwint". Kritischer is haar reflectie op de monarchie van de Vader en de hiërarchie in de Kerk. Onder verwijzing naar enkele critici wordt Zizioulas' interpretatie van de Cappadocische vaders in Frage gesteld en wordt de vraag opgeworpen of in zijn opvatting de Zoon en de Geest niet ondergeschikt zijn aan de Vader. Zorgdrager is ronduit kritisch over de reactie van Zizioulas op kritiek van feministische theologen. Vol-

gens haar heeft hij de portee van hun kritiek niet begrepen. Tenslotte maakt Zorgdrager kritische opmerkingen bij de hiërarchische visie op de Kerk waarin de bisschop het principe van eenheid is. Waar blijft de aandacht voor conciliariteit, synodaliteit en sobornost? Ook betwijfelt ze of persoonlijk gezag per se gesymboliseerd moet worden in de figuur van één persoon, een bisschop, of ook meervoudig kan zijn?

Aan het einde van het symposium werd het boek 'Gemeenschap en andersheid' door ds. Jan de Vlieger, directeur van uitgeverij Skandalon, aangeboden aan ds. Saskia van Meggelen, preses van de PKN, en mgr. Herman Woorts, vertegenwoordiger van de RK Bisschoppenconferentie. Ds. Van Meggelen zei in haar reactie dat dit boek "ons kan helpen op onze zoektocht naar de balans tussen ware gemeenschap en onze doorgeslagen individualiteit, die kan ontaarden in het koesteren van allerlei vijandsbeelden." Mgr. Woorts toonde de zaal vanaf zijn mobieltje de bekende icoon van Andrej Roeblov, de drie engelen op bezoek bij Abraham, symbool van de Drie-eenheid, die in een open halve cirkel iedere mens uitnodigt om in relatie te treden.

Doof de Geest niet uit! Utrecht, 21 juni 2019

"De Pinksterkerken zijn een prikkelende en prikkende vraag aan de Katholieke Kerk", zei Erik Borgman op het symposium 'Doof de Geest niet uit!' dat op vrijdag 21 juni 2019 in de Sint-Rafaëlkerk in Utrecht-Overvecht werd gehouden. Het symposium, vrucht van samenwerking tussen MissieNederland (MN), de Verenigde Pinkster -en Evangeliegemeenten (VPE), de Katholieke Charismatische Vernieuwing (KCV) en de Katholieke Vereniging voor Oecumene (KVO), trok ruim 90 deelnemers.

De dag begon 's ochtends met een dienst van gebed, lofprijzing en getuigenis. Kees Slijkerman (KCV) en Jan Wolsheimer (MN) gingen daarin voor. Daarna hielden

prof. dr. Erik Borgman (Universiteit van Tilburg) en dr. Miranda Klaver (Vrije Universiteit) een algemene inleiding over de relatie tussen katholieken en pinksterchristenen. Na de lunch vonden er drie workshops plaats over de gave van profetie, de gave van genezing en de gave van onderscheiding. Aan het einde van de dag maakten br. Machiel Jonker (voorzitter VPE) en mgr. dr. Hans van de Hende (voorzitter van de Bisschoppenconferentie en referent voor oecumene) de balans op. Zij sloten de dag af met gebed om de gave van de heilige Geest.

In de beide inleidingen werd het grotere verband van de relaties tussen beide grote stromingen in het wereldchristendom aangegeven. Borgman opende heel verrassend met een korte reflectie op het werk van de orthodoxe theoloog John Zizioulas over de triniteit. Als in God zelf gemeenschap en andersheid tot het wezen van het zijn behoort, hoe zouden wij dan krampachtig kunnen vasthouden aan een idee van eenvormigheid? Wij leven door verschillen. Er zijn veel gaven, maar er is één Geest. We zouden moeten komen tot een uitwisseling van gaven, zoals paus Johannes Paulus II al bepleitte. In God mogen we één zijn, maar zelf blijven we onaf, onvolledig en verschillend. Borgman werkte zijn gedachten verder uit aan de hand van twee speerpunten: de pinksterkerken zijn een prikkelende en prikkende correctie op een eenzijdig institutioneel (bureaucratisch, verambtelijkt) kerkmodel en de pinksterkerken logenstraffen de opvatting dat we leven in een van God afgesloten wereld. Het Tweede Vaticaans Concilie, zo betoogde Borgman, heeft het belang van de H. Geest herontdekt. Ook de Katholieke Kerk leert in *Lumen gentium* dat het de Geest is die de Kerk opbouwt, maar de vraag is of de Geest in de Rooms-katholieke Kerk voldoende ruimte krijgt. Het mag wel iets spontaner en gedurfter. Tegenover de hedendaagse seculiere cultuur nemen de pinksterkerken een radicale positie in. Borgman verwees daarbij naar het werk van Charles Taylor die in zijn omvangrijke werk uiteenzet hoe het gekomen

Erik Borgman

is dat niet-geloven de dominante optie in de Westerse cultuur is geworden. Het getuigenis van de pinksterkerken staat daar haaks op: God manifesteert zich ook in deze, seculiere wereld als een levende kracht. Maar wat Borgman betreft gebeurt dat op een te overweldigende wijze en met teveel emotie.

Miranda Klaver ging in haar verhaal in op drie punten: de betekenis van de dialoog tussen katholieken en pinksterchristenen; de positie van pinksterchristenen tussen protestanten en katholieken; en de dialoog over charisma's in het leven en de zending van de Kerk. In de pinksterkerken is er volgens Klaver weinig aandacht voor de dialoog met de Rooms-katholieke Kerk. Men is er nauwelijks mee bekend. Bij de officiële dialoog, die sinds 1972 gevoerd wordt, zijn voornamelijk leden uit de klassieke pinksterkerken betrokken. De wereldwijde pinksterbeweging is veel breder en zeer divers. Bij een groot deel van de pinksterbeweging ligt de dialoog met de Rooms-katholieke Kerk moeilijk. Tussen beide tradities bestaat een grote afstand ten gevolge van een verschil in kerkopvatting, wederzijdse scepsis en de verschillen in opleidings-

niveau. Toch zijn er goede redenen om die dialoog te voeren. Eén daarvan is dat de pinksterkerken volgens Klaver weleens dichter bij de katholieke en orthodoxe traditie zouden kunnen staan dan bij de reformatorische traditie. In een dialoog ontstaat er ruimte om van elkaars traditie en ervaringen te leren. De gevoerde dialoog over de charisma's in het leven en de zending van de Kerk is daar een bewijs van. Dat blijkt ook uit de keuze van de charisma's waarover gesproken is. In de pinksterkerken gaat veel aandacht uit naar profetie en genezing. Op internet worden daarover veel cursussen aangeboden. Over het charisma van onderscheiding geen enkele. Dat in deze dialoog ook over het charisma van onderscheiding gesproken is, berust waarschijnlijk op de katholieke inbreng. Klaver beaamde dat er in de pinksterbeweging een sterk accent ligt op emotie en ervaring. Ze voegde daar aan toe dat wie God alleen ziet in bijzondere ervaringen, het risico loopt Hem niet te zien in het normale leven. Het paradoxale effect van de pinksterbeweging kan dan zijn, dat deze de secularisatie versterkt.

Aan het einde van het symposium maakten br. Machiel Jonker (VPE) en mgr. Hans van den Hende (RKK) de balans op van deze dag. Beiden waren positief over dit symposium dat een eerste stap is in de receptie van het dialoogdocument over de Charisma's in het leven en de zending van de Kerk.

Br. Jonker onderstreepte dat er nog veel theologische doordenking nodig is binnen de verhoudingsgewijze jonge Pinkster- en charismatische beweging. Ook sprak hij de hoop uit dat iedere generatie opnieuw Pinksteren mag ontdekken en ervaren. Over de charisma's in de Kerk is met dit document niet alles gezegd. Er zijn nog meer bedieningen waarover met elkaar gesproken zou moeten worden. In Pinksterkerken wordt nu veelvuldig gesproken over de hemelvaarts-gaven ofwel de vijfvoudige bediening (Ef. 4,11). Over de bediening van de genezing zei Jonker "dat we onderkennen dat genezing niet altijd plaatsvindt en dat tot deze bediening niet alleen het bovennatuurlijke, maar ook het omzien naar elkaar, het

troost bieden, het geven van aandacht behoort". Tenslotte merkte hij op dat in de pinkster- en charismatische kerken er gemakkelijk een celebrity cultuur ontstaat rondom bekende bedieningen. In het Engels worden de termen 'ministry' en 'minister' gebezigd. Om deze cultuur te corrigeren stelt hij met een kwinkslag voor te gaan spreken van 'mini-ster' in plaats van 'minister'. Het begrip 'minister' drukt dienstbaarheid uit en dan past mini-ster beter bij de inhoud. Binnen de RK leiderschapscultuur lijkt er meer bescheidenheid te zijn. Misschien een vrucht van eeuwenlange ervaring.

Mgr. Van den Hende zei dankbaar te zijn voor dit symposium. Het samen ontvangen van het document 'Doof de Geest niet uit' is belangrijk voor de verdere doorwerking ervan in de oecumenische dialoog. Dialoog is niet alleen instrument maar ook een vrucht van de Geest. Dat heeft paus Paulus VI in zijn encycliek *Ecclesiam Suam* (1964) al aangegeven. Graag moedig ik gelovigen aan te bidden: "Heer, welke gaven wilt U mij toevertrouwen om daarmee de gemeenschap te dienen?" Hij zei geraakt te zijn door opmerkingen over het moeizame contact tussen gelovigen en ambtsdragers, die niet open zouden staan voor de geestesgaven die gelovigen ontvangen hebben. Hij gaf daarop als antwoord dat niet alleen bisschoppen, priesters en diakens, maar elke gedoopte gaven ontvangt van Gods Geest. Het is belangrijk de verschillende gaven te herkennen en te onderscheiden. Blijf daarom het gesprek met elkaar zoeken! Ten slotte noemde hij het feit dat half Nederland zich niet langer als gelovig beschouwt en daarom staan we voor een "grote oefening" in het leven en de zending van de Kerk. Geloof je dat Gods Geest ook vandaag in mensen werkzaam is, durf je in de wereld te getuigen van de Heer en zijn Evangelie? Een concreet vervolg op dit symposium van pinkstergelovigen, rooms-katholieken en andere christenen is dat we samen getuigen van het Evangelie.

Met het oude gezang *Veni sancte spiritus* werd de dag afgesloten.

4 WILLIBRORDZONDAG EN ZONDAG OOSTERSE KERKEN

‘Samen wandelen, bidden en werken’, 4 november 2018

Op 21 juni jl. was paus Franciscus op bezoek bij de Wereldraad van Kerken in Genève voor de viering van het 70-jarig jubileum. Paus Franciscus werd enthousiast ontvangen door de vergadering van het Centraal Comité. ‘s Ochtends hield de paus tijdens de oecumenische gebedsdienst in de kapel van de Wereldraad de homilie over een belangrijke tekst van Paulus uit Galatenbrief 5,13-26, die hij als leidraad nam voor de oecumenische pelgrimstocht van christenen en kerken op zoek naar herstel van eenheid en een geloofwaardig christelijk getuigenis in deze wereld. De overweging van paus Franciscus sloot naadloos aan bij het motto dat de Wereldraad voor de viering van dit jubileum had gekozen: *Samen wandelen, bidden en werken*.

Dit motto werd ook het thema van Willibrordzondag: de Katholieke Kerk is dan wel geen lid van de Wereldraad van Kerken, maar de samenwerking tussen de Wereldraad en de Katholieke Kerk is er niet minder om. Vandaag is de Katholieke Kerk wereldwijd een belangrijke pleitbezorger en voortrekker van de oecumenische beweging. Het beeld van de oecumene als pelgrimstocht is niet nieuw. Het werd vaker gebruikt zoals bij de historische ontmoeting in 1964 tussen paus Paulus VI en patriarch Athenagoras in Jeruzalem. De pelgrimstocht is een prachtig beeld om aan te geven waar het in de oecumenische ontmoeting op aankomt. We worden uitgedaagd om uit onze comfortzone te komen, de ander tegemoet en samen op weg te gaan. Maar niet zonder sturing of leiding. "De oecumenische beweging waaraan de Wereldraad van Kerken zoveel heeft bijgedragen, kwam als een gave van de heilige Geest", zei paus Franciscus met verwijzing naar het befaamde decreet over de

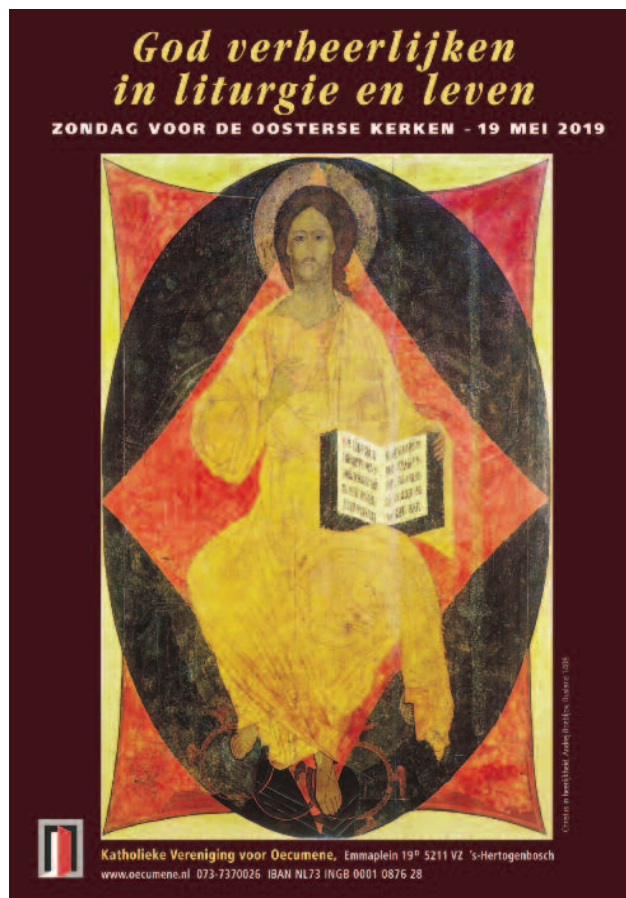
katholieke deelneming aan de oecumenische beweging uit 1964 (*Unitatis redintegratio* nr. 1). De weg van de oecumene is een voortdurende oefening om met vallen en opstaan te wandelen in de Geest. Dat houdt voortdurende bekering in, maar is ook een bron van vrede en vreugde. Paus Franciscus bezocht ook het vergadercentrum van de Wereldraad waar hij 's middags het Centraal Comité toesprak. Albin Hillert maakte een foto van paus Franciscus, dr. Olav Fykse Tveit, dr. Agnes Abuom, metropoliet dr. Genaddios van Sassima, kardinaal Kurt Koch en enkele andere vertegenwoordigers van de Wereldraad, staande voor het grote

wandkleed. Met dank aan de fotograaf gebruikten we deze foto voor de poster van Willibrordzondag. Het is een prachtig beeld. Op het wandkleed achter de leiders van de kerken Christus in Zijn glorie die allen verzamelt met boven hem de duif die de Heilige Geest symboliseert. Op het wandtapijt staat in het Grieks de tekst: 'opdat allen één zijn' (Joh. 17,21). Het is Christus die zendt, over de zijnen waakt en alles overziet.

Preek schetsen en voorbede werden voorbereid door pastoor drs. Eric van Teijlingen, bisschoppelijk gedelegeerde voor oecumene van het bisdom Haarlem-Amsterdam.

'God verheerlijken in liturgie en leven', 19 mei 2019

Op de Vijfde Zondag van Pasen, 19 mei 2019, werd in parochies de Zondag voor de Oosterse Kerken gehouden. Motto van deze bijzondere zondag was: God verheerlijken in liturgie en leven. In het Johannesevangelie verwijst het woord 'verheerlijken', 'verheerlijkt worden' steeds naar het grote mysterie van Jezus' kruisdood en verrijzenis. In hetzelfde Johannesevangelie wordt dit 'verheerlijken' verbonden met het gebod aan de gelovigen om elkaar lief te hebben en zo te delen in de liefde van God (Joh 13,31-35). Zo worden 'verheerlijken' en het concrete leven van alledag met elkaar verbonden. Verheerlijken gaat ook over het eer brengen aan God. Het oosters-orthodoxe christendom geeft op een bijzondere wijze uitdrukking aan het verheerlijken van God en het leven in de liefde. Voor de viering van deze zondag werd een digitale poster ontworpen. Geert van Dartel maakte preek schetsen en voorbede. Tevens werden ter ondersteuning van dit thema enkele teksten aangeboden. In Johan te Velde's artikel 'Varianten van verheerlijking: het bijbels en liturgisch gebruik van een term' wordt onderzocht in hoeverre er een verband is tussen de meerduidigheid van het begrip 'verheerlijken' zoals we dat in de Bijbel aantreffen en voorbeelden van het liturgische 'verheerlijken' uit de liturgie van de Latijnse Kerk. Mutatis

mutandis kan dat ook gelden voor de Byzantijnse liturgie. De lezingendienst van de Vijfde Zondag van Pasen waarop de Zondag voor de Oosterse Kerken gehouden wordt heeft een toepasselijke tekst van Augustinus, waarin het verheerlijken van God in de liturgie en het leven van alledag sterk op elkaar betrokken worden. Het nieuwe nummer van Overeen was bijna geheel gewijd aan het thema van de Zondag voor de Oosterse Kerken.

De icoon 'Christus in heerlijkheid' (of 'Christus in glorie') stamt uit de Russische traditie. De icoon op de poster van de Zondag voor de Oosterse Kerken 2019 is van de hand van de heilige Andrej Rubljov, de beroemde Russische icoonschilder uit omstreeks 1400. Rubljov was een monnik. De icoon drukt Christus' grootheid uit. De achtergrond waartegen de Christusfiguur staat afgebeeld heeft een symbolische betekenis. De beeltenis van Christus ten voeten uit is geplaatst in een soort vierkant, rood van kleur. Deze symboliseert Gods heerlijkheid. Dit vierkant heeft een donkere amandelvormige mandorla in zich. Het is op deze icoon niet zo duidelijk, maar in die donkere mandorla zijn zesvleugelige serafs geschilderd. De mandorla symboliseert volgens een bepaalde uitleg het universum en is geplaatst in een rode ruit, symbool van de aarde. In de vier hoeken van de ruit zien we de iconografische symbolen van de vier evangelisten: de adelaar (Johannes), de engel (Mattheüs), de os (Lukas) en de leeuw (Marcus). Het vierkant vormt samen met de ruit een achtpuntige ster, die ook wel als symbool voor de toekomstige wereld wordt geïnterpreteerd. Christus zetelt op een gestileerde troon, die hier dun op de achtergrond is geschilderd. In zijn linkerhand heeft Hij een geopend Evangelieboek (onduidelijk is welke tekst daar staat in het Kerkslavisch), met de rechterhand zegent Hij. Het lange kleed van Christus is licht van kleur, wat Zijn verheerlijkte staat uitdrukt. Zijn voeten rusten op een voetenbank. De drie gevleugelde wielen die zijn voeten omringen komen uit het boek Ezechiël en uit de Openbaring van Johannes. Dit type icoon is vaak de centrale icoon van een uitgebreide deësis, een rij iconen die in de iconostase (iconenwand) is geplaatst boven de middelste deuren, de Koninklijke Deuren geheten. Deze rij iconen drukt de voorbede, de voorspraak uit (deësis betekent smeekbede) voor de mensheid door de heiligen ten overstaan van Christus de rechter op de Dag van het Laatste Oordeel. Onduidelijk is of deze concrete icoon van Rubljov uit een deësis-rij stamt.

5 SAMENWERKING MET RADEN VAN KERKEN

De Vereniging draagt op diverse manieren aan het werk van de Raad van Kerken in Nederland. De Raad van Kerken, de provinciale raden van kerken en de lokale raden van kerken vormen een belangrijk netwerk voor de oecumenische samenwerking. De Rooms-Katholieke Kerk heeft in de plenaire vergadering van de Raad van Kerken drie zetels. De rooms-katholieke vertegenwoordiging in de Raad wordt behartigd door mgr. dr. Hans van den Hende, vic. drs. Arjen Bultsma en drs. Geert van Dartel.

Op de website van de Raad van Kerken wordt verslag gedaan van de raadsvergaderingen. Dit jaar ging de aandacht van de Raad van Kerken in het bijzonder uit naar de bespreking van het document 'De Kerk – op weg naar een gemeenschappelijke visie'. Dit document werd in 2013 vastgesteld door de commissie Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken. Reacties kunnen tot eind 2019 in Genève worden ingediend. De Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap, die het gesprek in de plenaire vergadering voorbereidt, werkt aan een reactie op het document die hopelijk aan het eind van 2019 namens de Raad van Kerken aan de Wereldraad van Kerken kan worden aangeboden. Bijzonder in het afgelopen jaar was ook het gesprek over Maria. Een aanleiding daartoe is het voorstel van het Oecumenisch Forum voor Katholiciteit om op 25 maart, het feest van de Annunciatie of Maria Boodschap, voortaan een oecumenische gebedsdienst te houden. Het gesprek in de plenaire vergadering leidde tot de brochure over Maria in de reeks oecumenische bezinning. Ook is het voornemen ontstaan om een symposium te organiseren over de oecumenische dialogen die over Maria gevoerd zijn. Interesse en betrokkenheid was er ook bij de humanitaire situatie in Syrië. Geert van Dartel deed in de plenaire raad verslag van zijn reis naar Syrië. De vergadering sloot tot een vervolgoverleg met kerkelijke organisaties

over de hulpverlening aan Syrië.

Vic. drs. Arjen Bultsma speelt namens de Rooms-Katholieke Kerk een centrale rol bij de voorbereiding van Kerkproeverij, het missionaire programma waartoe de Raad van Kerken de aanzet heeft gegeven met het doel, mensen (opnieuw) met de kerk in contact te brengen. In het weekend van 28-29 september vond de derde editie van Kerkproeverij plaats. Drs. Geert van Dartel en drs. Rob van Uden zijn lid van de projectgroep Gebedsweek voor de Eenheid van de Raad van Kerken en MissieNederland. De projectgroep zorgt voor de uitgave van het boekje voor de Gebedsweek voor de Eenheid. Geert van Dartel is tevens lid van de Taakgroep Pelgrimage van Gerechtigheid en Vrede van de Raad van Kerken. De taakgroep was nauw betrokken bij de voorbereiding van het symposium 'In vrede samenleven' in de Janskerk in Utrecht (zie pag 8).

Bestuursleden van de Vereniging zijn ook actief betrokken bij verschillende provinciale en lokale raden van kerken. Vic. drs. Arjen Bultsma is lid van de Friese Raad van Kerken, dr. Frits Vermeulen is secretaris van het Beraad van Kerken van Zuid-Holland en mw. Christien van den Heuvel is nauw betrokken bij de Utrechtse Stedelijke Raad van Kerken (USRK). Op 28 mei organiseerden de provinciale raden van kerken van Noord-Nederland in samenwerking met het bisdom Groningen-Leeuwarden in het Friese Pingjum een klein symposium over de doop in de oecumenische dialoog en praktijk. Sprekers op dit symposium dat plaatsvond in het doopsgezinde schuilkerkje waren Geert van Dartel, ds. Margarithe Veen en dr. Douwe Visser.

Rooms-katholieken zijn goed vertegenwoordigd in de Beraad- en Projectgroepen van de Raad van Kerken. Op verzoek van mgr. dr. Hans van den Hende, bisschop-referent voor oecumene, organiseerde de Vereniging op 26

juni 2019 een overleg voor katholieken die namens de Rooms-katholieke Kerk bij de Raad van Kerken betrokken zijn. Het was een goede bijeenkomst waarop veel informatie en ervaringen werden gedeeld.

6 PROTESTANTSE KERKEN

Op 29 mei 2019 vond in de Grote Kerk van Dordrecht de afsluitende zitting plaats van de Nationale Synode. Hiermee werd een proces van negen jaar afgesloten. Zo'n veertig protestantse kerken en denominaties ondertekenden een verklaring van verbondenheid. Hierin spreken de kerken uit dat ze in Christus bij elkaar horen en dat ze in de Nederlandse samenleving samen hun roeping willen vervullen. In de komende vijf jaar zal er een jaarlijks een bijeenkomst gehouden worden om deze verklaring van verbondenheid te verdiepen en te vieren. Op de zittingen van de Nationale Synode waren steeds ook rooms-katholieken als waarnemer aanwezig. Mgr. dr. Gerard de Korte en Geert van Dartel hebben alle zittingen van de Nationale Synode bijgewoond. Bestuurslid dr. Kees van Vliet was ook aanwezig bij de bijeenkomst van de Nationale Synode op 29 mei.

De werkgroep Rome-Reformatie die in opdracht van het moderamen van de Protestantse Kerk en de R.-K. Bisschoppenconferentie een invulling heeft gegeven aan de oecumenische herdenking van de Reformatie, heeft een doorstart gemaakt. Op 5 juni 2019 vond in de Paulusabdij in Oosterhout een kleine bijeenkomst plaats over het thema 'Rechtvaardiging en Heiliging'. Prof. dr. Cornelis van der Kooi en dr. Anton ten Klooster hielden beiden een inleiding. De werkgroep hoopt in het najaar in aansluiting op de teksten die tijdens het herdenkingsjaar met een nieuwe impulstekst over christen-zijn te komen voor persoonlijke reflectie en het geloofsgesprek in parochie en gemeente.

Vanaf 2010 was de Vereniging Projectpartner in Refo500. De werkgroep Refo500 heeft in de afgelopen negen jaar veel activiteiten in het kader van de Reformatieherdenking georganiseerd. Steeds vanuit een oecumenische invalshoek. De werkgroep gaf de aanzet tot de volgende symposia: de vruchten van de oecumenische dialoog (2010), de katholieke hervorming en het Concilie van Trente (2013), Erasmus oecumenicus (2016), Van Conflict naar Gemeenschap (2017) en Dordt en Franciscus over de bestemming van de mens (2019). Met de herdenking van de Synode van Dordt in 2019 kunnen we het proces van de herdenking van de Reformatie wat de Vereniging betreft laten rusten. Daarmee komt een einde aan de formele band met het internationale project Refo500. De Vereniging is de werkgroep veel dank verschuldigd voor de waardevolle impulsen. De samenwerking in Refo500 heeft de Vereniging veel nieuwe en fijne vriendschappen opgeleverd.

De jaarlijkse ontmoeting tussen het bisdom 's-Hertogenbosch, de Protestantse Kerk van Zuid-Nederland en de Kerk van Kurhessen-Waldeck vond van 23 tot en met 25 april plaats in Hofgeismar. Thema van de ontmoeting was: de kracht van kerk en diaconie in een ouder wordende samenleving. Gastheer van de ontmoeting was de bisschop van Kurhessen-Waldeck, prof. dr. Martin Hein. De protestantse delegatie werd geleid door classispredikant ds. Marco Luijk, de rooms-katholieke delegatie door mgr. dr. Gerard de Korte. Cultureel zijn er veel overeenkomsten tussen beide landen, maar in Duitsland zijn de kerken in de samenleving vooralsnog sterker verankerd dan in Nederland. Dat bleek uit de inhoudelijke bijdragen, maar vooral uit de bezoeken aan diaconale instellingen in Hofgeismar. Bisschop Martin Hein draagt op 29 september zijn ambt over aan zijn opvolger dr. Beate Hofmann, die op 9 mei 2019 door de Synode van de Evangelische Kerk van Kurhessen-Waldeck tot nieuwe bisschop werd gekozen. Tot aan haar verkiezing

was zij hoogleraar diaconie-wetenschappen en diaconie-management aan de kerkelijke hogeschool van Wuppertal.

7 EVANGELISCHE BEWEGING

De Evangelische beweging is de laatste jaren een steeds belangrijkere partner geworden in de oecumenische samenwerking. We zien dat terug in de contacten van de Vereniging.

Het Nederlands Christelijk Forum (NCF) is daarvoor een belangrijk platform voor de verbreding van de oecumenische contacten. Eén keer per jaar ontmoeten leiders van kerken en stromingen en elkaar voor een tweedaagse retraite waarop geloofsgesprek en getuigenis centraal staan. De retraite vond dit jaar plaats op 19 en 20 juni in Huize Emmaüs in Helvoirt. De Rooms-katholieke Kerk was met mgr. dr. Gerard de Korte en vertegenwoordigers van de Katholieke Charismatische Vernieuwing (KCV), Focolare Nederland en de Katholieke Vereniging voor Oecumene redelijk vertegenwoordigd. Inhoudelijk aandachtspunt was de rol van leiders in het bevorderen van de eenheid van christenen. Namens de Vereniging nam Geert van Dartel deel aan deze retraite van het NCF.

De Vereniging onderhoudt goede contacten met Missie-Nederland (MN) en de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten (VPE).

Geert van Dartel en Rob van Uden zijn lid van de projectgroep van de Raad van Kerken en MissieNederland die verantwoordelijk is voor de uitgave van de teksten voor de Gebedsweek voor de Eenheid.

In samenwerking met MN, VPE en KCV organiseerde de Vereniging dit jaar het symposium 'Doof de Geest niet uit!' (zie pag 11).

8 OOSTERSE KERKEN

In dit werkjaar ging opnieuw veel aandacht uit naar de situatie van christenen in Syrië en Irak. Dankzij het fonds Pour les Autres (PLA) en de Konferentie van Nederlandse Religieuzen (KNR) heeft de Vereniging onderwijsprojecten gesteund van Caritas Syrië in Damascus en Aleppo (€ 45.000,—). Daarnaast werd het sociale werk van de zusters van Besançon (€ 27.000,—) onder arme families en studenten gesteund in Damascus gesteund en ging er hulp naar de vijf parochies van de Chaldeeus-katholieke Kerk in Syrië (€ 27.000,—).

Naar aanleiding van het bezoek van mgr. dr. Antoine Audo sj. aan Nederland organiseerde de Vereniging op 19 februari 2019 een ontmoeting met vertegenwoordigers van hulporganisaties.

Van 3 tot 10 april 2019 bracht Geert van Dartel opnieuw een bezoek aan Syrië. De reis werd voorbereid in overleg met Caritas Syrië en had tot doel de contacten te versterken en inzicht te krijgen in de gesteunde projecten. Van de reis is een uitgebreid verslag beschikbaar, dat gepubliceerd werd in het tijdschrift Perspectief (nr. 2019-44).

De (kleine) episcopale kerken, die lid zijn van de Raad van Kerken (Orthodox, Oriëntaals, Anglicaans en Oud-Katholiek), organiseren ieder jaar een landelijke ontmoetingsdag. Op 16 februari 2019 hield aartsbisschop Job Getcha twee lezingen over de panorthodoxe synode op Kreta (2016). Mgr. dr. Joris Vercammen (OKK), Ds. Margarithe Veen (PKN) en Geert van Dartel (RK) traden op als co-referent. Het overleg van episcopale kerken heeft de Rooms-katholieke Kerk uitgenodigd om als waarnemer aan dit overleg deel te nemen. Hierop is positief gereageerd. Drs. Leo van Leijssen neemt voortaan namens de RK Kerk vanuit de Vereniging aan dit overleg deel.

Reeds in het vorig werkjaar raakte de Vereniging betrokken bij de vertaling van het boek *'Communion and Otherness'* van metropoliet John Zizioulas. Op verzoek van uitgever Skandalon werkte Geert van Dartel mee aan de correctie van de vertaling. In samenwerking met de Til-

burg School of Catholic Theology (TST), Skandalon en vertaalster zr. Hildegard Koetsveld osb werd het symposium over de theologie van John Zizioulas georganiseerd dat op 17 mei 2019 in Utrecht werd gehouden (zie pag 9).

9 COMMUNICATIE

De berichtgeving en de uitwisseling over oecumenische ontwikkelingen in binnen- en buitenland is uitgegroeid tot één van de belangrijkste taken. De Vereniging geeft drie tijdschriften uit, onderhoudt een goed lopende website en een levendige facebookpagina.

Overeen

Het communicatieblad Overeen verscheen in een oplage van 5.500 exemplaren. Het wordt verspreid onder leden, donateurs en parochies. Met dit blad willen we het

belang en de waarde van de oecumenische beweging op een toegankelijke manier voor het voetlicht brengen.

Het herfstnummer van 2018 stond in het teken van het 70-jarig jubileum van de Wereldraad van Kerken. Uit verschillende kerken waren auteurs aangezocht om vanuit hun eigen kerkelijke perspectief over de betekenis van de Wereldraad van Kerken te schrijven. De bijdragen kwamen van mgr. dr. Joris Vercammen (OKK), ds. René de Reuver (PKN) en aartspriester Theodoor van der Voort (Russisch-orthodox) en Geert van Dartel (RK). De andere bijdragen in dit nummer waren van Leo van Leijsen (over Handboek voor Oosters Christendom) en mgr. Gerard de Korte (over Synode van Dordt en Nationale Synode).

Het voorjaarsnummer 2019 had als thema '*God verheerlijken in liturgie en leven*'. De bijdragen aan dit nummer waren van Leo van Leijsen (RK), aartspriester Theodoor van der Voort (Russisch-orthodox), drs. Evert de Jong (RK), ds. Klaas Touwen (PKN-Luthers), ds. Anne-Marie Visser (ADS), Jan-Willem Janse (Vineyard Gemeente).

Pokrof

Het tijdschrift Pokrof. Oosterse christenen, kerken en culturen verscheen in het werkjaar 2018-'19 vijf keer. Het tijdschrift schrijft over de verschillende thema's van het oosters christendom. Ze doet dit in de vorm van artikelen, meditaties en rubrieken. Het aantal abonnees is 528 en de oplage 700 ex.

Pokrof heeft een oecumenisch samengestelde redactie (orthodox, protestant, katholiek). Zij bepaalt de inhoud van de artikelen en zoekt de auteurs. Auteurs komen zowel van buiten als vanuit de redactie zelf. De thema's omvatten o.a. terreinen als ontwikkelingen in oosterse kerken, oecumene, liturgie, spiritualiteit, oecumene, meditaties, kunst en literatuur.

Welke artikelen zijn er zo al in het afgelopen werkjaar geweest?

In Pokrof 2018-4 bezoeken we het Rusland van het heden met soms zijn commercialisering van authentieke vroomheid. En we bezoeken het Rusland van de 19e eeuw in de persoon van de componist Balakirev. Maximus de Hutverbrander was een bijzondere Byzantijnse heilige; hij stond in de traditie van het goddelijk Licht (hesychasme), waarover ook de meditatie gaat. In een daarop volgend artikel wordt uitgelegd waarom iconen

gewijd worden. Over de recente Assemblee van de Conferentie van Europese Kerken in Novi Sad, Servië, is er een verslag van een deelneemster. 'God is een vluchteling', het spraakmakende boek van David Dessin, wordt besproken in een recensie. Dit nummer eindigt met de rubriek 'Byzantijnse Liturgie', dit keer over het 'Heilig, heilig, heilig' in de Goddelijke Liturgie.

Pokrof 2018-5 opent met de moeilijke kerkelijke situatie in Oekraïne, inzet van een conflict tussen de patriarchaten Constantinopel en Moskou. Aandacht ook voor het thema van vrouwen en kerkelijke zang, waar vernieuwende ontwikkelingen zijn te signaleren. Vernieuwing ook in de icoonschilderkunst, waarover de daarop volgende bijdrage gaat. In de meditatie staan het Evangelieverhaal en de icoon van Jezus te midden der leraren centraal. In de Vroege Kerk stond de gastvrijheid hoog aangeschreven, de Kerkvaders lieten niet na om op het grote belang ervan te wijzen. In de rubriek 'Byzantijnse liturgie' komt de zogeheten Jacobusliturgie aan de orde, met haar geheel eigen karakter.

Pokrof 2019-1, de eerste Pokrof van deze 66e jaargang, opent met een artikel over de invloed van de Orthodoxe traditie op het werk van de Griekse schrijver Nikos Kazantzakis. Daarop volgt een bijdrage over de kerkelijke situatie in Oekraïne. Hierna een artikel en een meditatie over de fascinerende legende van Barlaam en Josafat. In 'Gemeenschap en Andersheid' vindt u een kennismaking met het werk van de Griekse theoloog Ioannis Zizioulas. In een recensie wordt het onlangs gepubliceerde 'Handboek oosters christendom' besproken. In het laatste artikel komen de benedictijnen die eeuwen lang op Athos verbleven ter sprake en in de rubriek 'Byzantijnse Liturgie' de zogeheten Dienst van de Typika.

Pokrof 2019-2 heeft als openingsartikel een bijdrage over de Russische filosoof Berdjajev. In Guatemala heb-

ben Maya-indianen zich aangesloten bij de Syrisch-orthodoxe Kerk; hoe zit het met deze opmerkelijke groep? Hoe de monastieke professie gezien wordt als een tweede doop in de West-Syrische traditie is het onderwerp van een boekbespreking. De meditatie handelt dit keer over het huwelijk; het aangaan van een huwelijk wordt als de vorming van een huiskerk gezien. Tien thesen voor de Orthodoxe Kerk van Oekraïne zijn opgesteld door een groep priesters en lekengevolgen in de vorm van een petitie: er wordt een samenvatting hiervan gegeven. De Bulgaarse componist Geogi Arnaudov componeert alsof hij schildert: laagje voor laagje, zo maakt hij zijn muziek. In een recensie wordt kort het boek 'In gesprek met Mor Polycarpus' besproken en deze Pokrof eindigt met de rubriek Byzantijnse Liturgie, dit keer over de bisschopsliturgie.

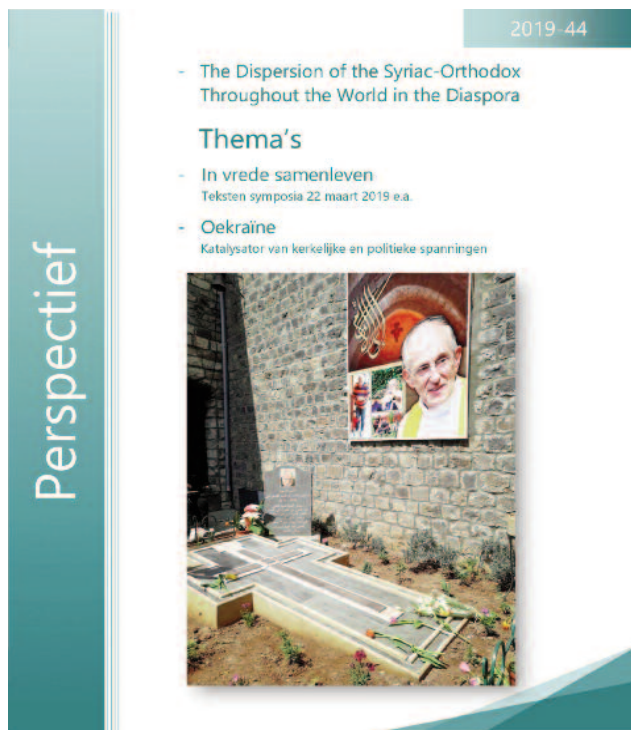
In het eerste artikel van Pokrof 2019-3 doorkruisen wij in vogelvlucht Ethiopië, land van tradities, maar ook van spanningen. In het tweede artikel staan we stil bij de Orthodoxe Kerk in Noord-Macedonië in heden en verleden. Noord-Irak is een gebied waar christenen wonen te midden van andere minderheden en van een moslimmeerderheid. Pater Jens Petzold van de orde van Mar Musa zet zich daar in samen met anderen voor een vreedzaam samenleven. In de meditatie staat een feestdagenicoon van de hand van Geert Hüsstege centraal. Dankbare herinneringen worden opgehaald aan father Robert Taft, die in november 2018 overleed. Welke besluiten van het Concilie van Moskou van 1917-'18 werken na honderd jaar nog door tot op de dag van vandaag? En in de rubriek 'Byzantijnse Liturgie' wordt dit keer de Geloofsbelijdenis uit de Goddelijke Liturgie behandeld, een oeroude tekst die stamt uit het jaar 381.

Perspectief

Met het tijdschrift Perspectief beogen we de oecumenische theologische reflectie een impuls te geven. In dit

werkjaar hebben we opnieuw vier nummers van Perspectief gepubliceerd. Vanwege de symposia die we georganiseerd hebben was er meer kopij beschikbaar dan in voorgaande jaren.

In nr. 2018-41 wordt in twee bijdragen van ds. Karin van den Broeke en dr. Katherina Kunter aandacht besteed aan het jubileum van de Wereldraad van Kerken. Andere onderwerpen in dit nummer zijn de apostolische brief *Gaudete et exsultate* (dr. Anton ten Klooster), de katholiciteit van de Kerk (dr. Ton van Eijk), de dialoog tussen Rooms-katholieken en Oud-katholieken (Geert van Dartel), de Katholieke Kerk in Bangladesh (Sergio Targa sj.) en Syrië (Geert van Dartel).

In nr. 2018-42 publiceerden we de teksten van het symposium over ethische vragen rondom het levenseinde dat de Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene van de Belgische Bisschoppenconferentie op 3 november 2018 hield in Namen. De bijdragen zijn van prof. Dominique Jacquemin (RK), Evangelos Psallas (orthodox), prof. dr. Theo Boer (PKN), Rev. Brendan McCarthy (Anglicaans), Em. Prof. Paul Schotsmans (RK).

In nr. 2019-43 publiceerden we de teksten van drie symposia: 'Herstel van Kerkgemeenschap – hoever zijn we?' met de bijdragen van prof. dr. Marcel Sarot, prof. dr. Wolfgang Thönissen en dr. Arjan Plaisier, 'De gave en de vruchten van de Geest in oecumenisch verband' met de bijdragen van dr. Jos Moons sj. en Geert van Dartel en 'Dordt en Franciscus over de bestemming van de mens' met de bijdragen van prof. dr. Marcel Sarot, prof. dr. Gijsbert van den Brink en dr. Anton ten Klooster. En tenslotte een uitvoerige recensie van het boek 'Dordt in context' van prof. dr. Eduardo Echeverria.

Nr. 2019-44 openden we met een bijdrage van Mor Polycarpus over de uitdagingen en kansen van de Syrisch orthodoxe Kerk in de diaspora. Vervolgens komen nog twee grote thema's aan de orde: 'Vreedzaam samenleven in het Midden Oosten' met bijdragen van p. Jens Petzold, drs. Rasit Bal, prof. dr. Marcel Poorthuis, mgr. dr. Antoine Audo sj. en Geert van Dartel en 'Oekraïne, katalysator van kerkelijke en politieke spanningen' met bijdragen van prof. dr. Alfons Brüning, drs. Paul Baars en Geert van Dartel.

Website

Op de website publiceerden we dit jaar ca. 70 artikelen waaronder een goed gelezen serie artikelen van Marja Kamp over koormuziek, enkele componisten en Maria, diverse boekbesprekingen en verslagen van oecumenische activiteiten en ontmoetingen. In het voorjaar van

2019 zagen we het bezoek op de website toenemen. Een aantal artikelen had al gauw tussen 1.000 en 3.000 hits. Om dit vast te kunnen houden, moeten we zorgen voor regelmatige en voortdurende aanvoer van berichten. Met de huidige bezetting kunnen we dat onvoldoende waarmaken. Helaas is ook de lay-out van de website verouderd. We zijn toe aan een update, maar hebben extra middelen nodig om deze vernieuwing door te kunnen voeren.

Facebookpagina

Het aantal leden van de facebookgroep is dit jaar licht gestegen tot 1027 leden. De pagina wordt gebruikt voor het delen van berichten over actuele oecumenische ontwikkelingen en het becommentariëren daarvan. In vergelijking met het vorig jaar is de situatie wat verbeterd. Het aantal leden dat berichten plaatst en actief meedoet met de discussies groeit. De onderwerpen en invalshoeken zijn zeer gevarieerd.

10 ONDERWIJS EN VORMING

Geert van Dartel gaf samen met drs. Egbert Bornhijm, gedelegeerde voor oecumene van bisdom Breda, de inleiding oecumenische theologie aan de Priester- en Diaconopleiding Bovendonk.

Hij begeleidde de onderzoeksstage van Nathan Noorland, student HBO theologie student HBO theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede en premaster student aan Protestants Theologische Universiteit in Amsterdam. Het onderzoek richtte zich in het verlengde van het proces doop(v)erkenning (2009-2012) op de vraag hoe de Russisch-orthodoxe Kerk in Nederland omgaat met het doopsel van mensen die overkomen uit een ander kerkgenootschap. Het onderzoek werd in augustus 2019 afgerond met een scriptie.

In de loop van het werkjaar gaf hij de volgende lezingen en presentaties:

- 'Rond de tafel, Maaltijd vieren in liturgische contexten', boekpresentatie *Rond de Tafel*, PTHU, Amsterdam 26 september 2018
- 'Syrië, een land in oorlog en opbouw', Titus Brandsma Parochie Oss, 10 december 2018
- 'Gebedsweek voor de Eenheid blijft de oecumene bezielen', Raad van Kerken Weesp 9 januari 2019
- 'De gaven en de vruchten van de Geest in oecumenisch perspectief', Focolare en KVO, Nieuwkuijk 19 januari 2019
- 'Autocefalie van de Orthodoxe Kerk in Oekraïne, Politieke aspecten en gevolgen voor orthodoxie en oecumene', Opus Dei, Moergestel 21 februari 2019
- 'Eén doop – toegangspoort tot christelijk leven', Provinciale Raden van Kerken Bisdom Groningen-Leeuwarden, Pingnum 28 mei 2019

Leo van Leijssen is coördinator van de oosters christelijke leerhuizen *Bēt Drāshā* in 's-Hertogenbosch en *Didaskalion* in Hernen.

***Bēt Drāshā* in 's-Hertogenbosch, 2018, Seizoen XII 'Heb de vreemde lief' Vreemdelingschap en gastvrijheid in het vroege en oosterse christendom**

De thematiek van de vreemdeling en de gast loopt al een rode draad door de Bijbel en de christelijke tradities, met name in die van de Vroege Kerk en het oosters christendom. In vijf avondbijeenkomsten probeerden we al lezend en in dialoog met elkaar het eigene van die thematiek op het spoor te komen en te kijken waar die ons kan inspireren.

De bijeenkomsten hadden plaats op vijf donderdagavonden: 20 september, 11 oktober, 1 en 22 november, 13 december 2018. De thema's waren achtereenvolgens Vreemdeling op aarde, Abraham's gastvrijheid, Heb de vreemdeling lief, Eucharistie en gastvrijheid en Pelgrimeren.

Steeds werden allereerst toepasselijke Bijbelpassages gelezen over het onderwerp. Daarop volgend werden begeleidende teksten gelezen. Deze waren teksten van oosterse en westerse Kerkvaders (zoals Chrysostomus, Origenes, Augustinus, Johannes Climacus) en oosterse liturgische teksten, maar tevens teksten van enkele hedendaagse auteurs, zoals bijvoorbeeld C. Pohl over gastvrijheid in de Vroege Kerk en nu en vader Irenei Steenberg over de Drie-eenhedsicoon als afbeelding van gastvrijheid.

De opzet van de reader was dit keer iets anders dan vorige jaren. De Bijbelteksten en de Vaderteksten stonden niet van tevoren naar thema bij elkaar gezet. Eerst kwamen alle Bijbelteksten en daarna de Vaderteksten, zodat er tijdens de bijeenkomsten vrijer teksten gekozen en met elkaar gecombineerd konden worden. Dit werkte goed tijdens de bijeenkomsten. Een gelukkig iets was dat reeds bij de voorbereiding bleek dat de kerkvaders veelvuldig over gastvrijheid en vreemdelingschap hadden geschreven, zodat het vinden van toepasselijke teksten vergemakkelijkt werd.

Zondag 18 november 2018 vond in het kader van dit leerhuis een bezoek plaats aan de Servisch-orthodoxe parochie van de H. Sava in de 'Byzantijnse kapel' te Nijmegen. Men woonde de Goddelijke Liturgie bij en werd ontvangen met soep en koffie daarna.

Didaskalíon – Leerhuis op Kasteel Hernen 2019, Seizoen IX 'De Sacramenten'

Het leerhuis Didaskalíon-Oosters christendom en cultuur vindt steeds in het winterseizoen plaats op Kasteel Hernen in samenwerking met de A.A. Brediusstichting. Dit leerhuis staat onder leiding van Victoria van Aalst, directeur van die stichting, en van Leo van Leijssen. Het thema 'Sacramenten' van dit leerhuis was ook al onderwerp geweest in het Bêt Drāshā-Oosters christelijk Leerhuis te 's-Hertogenbosch najaar 2017.

In de winter van 2019 vonden drie bijeenkomsten plaats op de vrijdagen 18 januari, 15 februari en 15 maart. De sacramenten werden behandeld zoals men die viert in het Oosters christendom. Men vertrok vanuit de vraag: Wat is sacramentaliteit? Sacramenten als doop, myronzalving, eucharistie, ziekenzalving, biecht, huwelijk en ambtswijding kwamen achtereenvolgens op de drie dagen ter sprake.

Zondag 12 mei 2019 bracht het Didaskalíon een bezoek aan de Russisch-orthodoxe parochie van de H. Nicolaas in de Tichelkerk te Amsterdam. Na het bijwonen van de Goddelijke Liturgie was er een inleiding plus rondleiding door de heer Victor Lagodin, een gelovige die actief is in deze parochie.

Lezingen en presentaties

- 6 December, 's middags te Bussum, De christelijke tradities van het Midden-Oosten, lezing voor Centrale Commissie voor Interkerkelijk Vormingswerk Naarden-Bussum.
- 19 Maart, 's avonds te Nijkerk, 'De christelijke Kerken in het Midden-Oosten', lezing voor Vorming en Toerusting Nijkerk.
- 8 Mei in de namiddag te Baarlo 'De Kerkvaders', Lezing voor St Christophorus Genootschap.

11 BESTUUR

Het Dagelijks Bestuur vergaderde zes keer, het Hoofdbestuur kwam vier keer in vergadering bijeen. Uitwisseling van informatie over oecumenische initiatieven en ontwikkelingen vormt een vast agendapunt op de bestuursvergaderingen. Het bestuur houdt toezicht op de uitgezette beleidskaders. Conform het beleidsplan 2017 - 2021 is het de bedoeling dat bestuursleden in de komende jaren een belangrijke rol gaan spelen in de activiteiten van de Vereniging.

Wisselingen in het bestuur

Op 9 november 2018 nam het bestuur afscheid van pastoor Henk van Doorn. Henk van Doorn was vanaf 1993 als bisschoppelijk gedelegeerde voor oecumene van het aartsbisdom Utrecht bij het werk van de Vereniging betrokken. Van 2008 tot 2014 vervulde hij met verve de rol van voorzitter. In juni 2018 werd hij als bisschoppelijk gedelegeerde voor oecumene opgevolgd door pastoor Martin Los. Tevens nam het bestuur na één bestuurstermijn afscheid van mw. drs. Helène Leijendekkers.

Dr. Jorge Castillo-Guerra, missioloog aan de Radboud Universiteit in Nijmegen met een bijzondere interesse voor de theologie van de migratie, werd door de ledenvergadering in het bestuur gekozen. In de loop van het werkjaar kwamen mw. Hanneke Steetskamp en mw. dr. Iglia Vassileva-van der Heiden het bestuur versterken. Zij zijn als bestuurslid verkiesbaar bij de Algemene Ledenvergadering van 8 november 2019.

Penningmeester mw. Chr. van den Heuvel heeft aangegeven dat zij na een periode van tien jaar haar taak wil gaan overdragen. Zij zal aanblijven totdat er een nieuwe penningmeester gevonden is.

Inhoudelijke aandachtspunten

Op de vergaderingen van het hoofdbestuur wordt doorgaans een inhoudelijk onderwerp besproken. In het verslagjaar kwamen de volgende onderwerpen aan bod:

- Gemeenschap en andersheid in de theologie van metropoliet John Zizioulas
- De evaluatie van het indult van de bisschoppenconferentie inzake de zegening en het opleggen van de as op Aswoensdag.
- De relatie tussen genade en vrije wil volgens de Synode van Dordt en in de apostolische brief *Gaudete et exultate* van paus Franciscus
- Implicaties van de overeenstemming over de rechtvaardigingsleer voor het ontvangen van de Sacramenten van de Kerk.

Financieel beleid

In financieel opzicht was 2018 een slecht jaar. Het tekort viel met bijna € 99.488,- veel hoger uit dan het verwachte tekort van € 57.500,-. De inkomsten uit bijdragen van leden, donateurs en religieuzen voor het werk van de vereniging waren aanmerkelijk lager dan begroot. De terugval van deze inkomsten is lang voorzien, maar lijkt zich nu echt door te zetten. Helaas lieten de beleggingen in 2018 door de dalende beurs ook een negatief resultaat zien. Daar staat tegenover dat de Vereniging voor ondersteuning aan Caritas Syrië grote bedragen heeft ontvangen. Deze worden echter in hun geheel afgedragen aan Caritas Syrië en hebben geen effect op de exploitatie.

De verwachting is dat de Vereniging in de komende jaren met verder oplopende tekorten te maken zal krijgen die alleen op te vangen zouden zijn door incidentele inkomsten uit nalatenschappen of uit giften van vermogende personen. Het is een inspanning waard om dat te realiseren.

Op basis van de financiële stand van zaken heeft accountant mw. drs. Ingrid van der Maat RA een prognose voor de komende jaren opgesteld. Op basis van die prognose zou het mogelijk moeten zijn om het bureau van de Vereniging tot en met 2022 in stand te houden.

12 OVERZICHT VAN ARTIKELN

Bestuursleden

Prof. dr. Alfons Brüning

- ‘Tussen nationalism en oecumenisch idealisme, de gestalte van de Orthodoxe Kerk van Oekraïne’, in: *Perspectief* (2019)44,73-81

Prof. dr. Marcel Sarot

- ‘Herstel van kerkgemeenschap. Hoeveel zijn wij? Bij wijze van inleiding’, in: *Perspectief* (2019)43,4-7
- ‘Dordt en Franciscus over de bestemming van de mens. Bij wijze van inleiding’, in: *Perspectief* (2019)43,72-75

Drs. Rob van Uden

- ‘Wisselende perspectieven op de H. Willibrord’, 01.11.2018 www.oecumene.nl
- ‘Rebuilt – een actueel en boeiend boek over kerkopbouw’, 27.02.2019 www.oecumene.nl
- ‘Kerkopbouw met oecumenische wortels’, 20.03.2019 www.oecumene.nl
- ‘Succesverhalen voor de toekomst van de Kerk’, 05.04.2019 www.oecumene.nl

Dr. Iglia Vassileva-van der Heiden

- ‘Vrouwen en religieuze muziek, een overzicht’, in: *Pokrof* 65(2019)5,6-8
- ‘Mozaïek van licht en kleur, aspecten van het werk van de Bulgaarse componist Georgi Arnaudov’, in: *Pokrof* 66(2019)2,18-20
- ‘Het aartsbisdom van Ohrid toen en nu’, in: *Pokrof* 66(2019)3,7-10

Drs. Geert van Dartel

- ‘Dialogo tussen Rooms-katholieken en Oud-katholieken stuit op grenzen’, in: *Perspectief* (2018)41,52-59

- ‘Dagboeknotities Syrië 19-23 april 2018’, in: *Perspectief* (2018)41,70-86
- ‘Paus Franciscus vuurt de oecumenische beweging aan’, in: *Overeen* september 2018,1-2
- ‘Eenheid in verscheidenheid’, inleiding voor plenaire vergadering Raad van Kerken dd. 10.10.2018, www.oecumene.nl
- ‘Visser ‘t Hooft – oecumenicus van het eerste uur’, recensie, 24.12.2018, www.oecumene.nl
- ‘Kerkstrijd over Oekraïne verdeelt Orthodoxie’, in: *Pokrof* 65(2018)5,3-6
- ‘Ambt, spiritualiteit, roeping – recensie’ dd. 22.01.2019 www.oecumene.nl
- ‘De gaven en de vruchten van de Geest in oecumenisch perspectief’, in: *Perspectief* (2019)43,63-70
- ‘Een monument voor Gerard Brom (1882-1959), recensie’, 29.01.2019, www.oecumene.nl
- ‘In gesprek met Mor Polycarpus – recensie’, dd. 04.02.2019 www.oecumene.nl
- ‘Zonder christenen heeft Syrië geen toekomst’, dd. 20.02.2019 www.oecumene.nl
- ‘Syrië, spiegel van menselijkheid’, dd. 22.02.2019 www.oecumene.nl
- ‘Focus bij oecumene op de eenheid in Christus’, interview door mw. drs. W. Voorwinden-Hofman MA voor *Protestants Nederland* 84(2019)4,91-93
- ‘Maria in de dialogen’, Maria, *Bezinning* 59, p. 6-8 Amersfoort 2019|
- ‘En avant! Pas arrêter! (Doorgaan, niet stoppen), Dagboekantekeningen Syrië II’, in: *Perspectief* (2019)44,58-71
- ‘Politieke orthodoxieën, de onorthodoxie van de Kerk onder dwang (boekbespreking)’, in: *Perspectief* (2019)44,113-115
- ‘Toekomstgerichte levensverhalen van Roma en Sinti’, dd.29.04.2019 www.oecumene.nl
- ‘Zeg me, wie ben je?’ dd. 01.05.2019 www.oecumene.nl

- ‘Oecumenische bezinning over Maria’, dd. 07.05.2019 www.oecumene.nl
- ‘Symposium *Gemeenschap en Andersheid*’, 21.05.2019 www.oecumene.nl
- ‘Katholieken en pinksterchristenen in gesprek over charisma’s’, 25.06.2019 www.oecumene.nl

Drs. Leo van Leijssen

- ‘Heilig, heilig, heilig’ in rubriek ‘Byzantijnse Liturgie XXIII’ in: Pokrof 2018-4, sept-okt 2018, p 23.
- ‘De biecht in de Armeense Kerk’, Sacramenten in Oosterse Kerken, 16 oktober 2018, www.oecumene.nl
- ‘Gastvrijheid in de Vroege Kerk’, in: Pokrof 2018-5, nov-dec 2018, pp 19-21.
- ‘Ziekenzalving en qandil in de Maronietische Kerk’, Sacramenten in Oosterse Kerken, 1 november 2018, www.oecumene.nl
- ‘De Heilige Desem ofwel een bijzonder sacrament’, Sacramenten in Oosterse Kerken, 12 november 2018, www.oecumene.nl
- ‘Het Heilig Kruis als eigen sacrament’, Sacramenten in Oosterse Kerken, 19 november 2018, www.oecumene.nl
- ‘Leerhuis bezoekt Servische parochie’ (verslag van kerkbezoek door B t Dr sh op 18 november 2018), 19 november 2018, www.oecumene.nl
- ‘Jacobusliturgie’ in rubriek ‘Byzantijnse Liturgie XXIV’, in: Pokrof 2018-5, nov-dec 2018, p 23.
- ‘Het wijdingssacrament in de Byzantijnse traditie’, Sacramenten in Oosterse Kerken, 7 februari 2019, www.oecumene.nl
- ‘Symposium: In vrede samenleven’ (verslag over gelijknamige symposium op 22 maart 2019), 25 maart 2019, www.oecumene.nl
- ‘De monastieke professie als tweede Doop. Boekbespreking’, in: Pokrof 2019-2, mrt-apr-mei pp 9-11.
- ‘Pasen van heerlijkheid’, artikel bij de Zondag voor de Oosterse Kerken 2019 met als motto ‘God verheerlij-

ken in liturgie en leven’, in: Overeen 2019-42, april 2019, pp 1-2.

- ‘De Geloofsbelijdenis’ in rubriek ‘Byzantijnse Liturgie XXVII’, in: Pokrof 2019-3, juni-juli-aug, p 23.

13 BESTUUR EN COMMISSIES

(per 1 juli 2019)

Hoofdbestuur

Prof. dr. M. Sarot, voorzitter
Drs. G. van Dartel, ambtelijk secretaris en directeur van het bureau
Prof. dr. A. Brünig
Vic. drs. A. Bultsma, gedelegeerde voor oecumene van het bisdom Groningen - Leeuwarden
Dr. J. Castillo Guerra
Dr. B. Hegge, gedelegeerde van het bisdom Roermond
Mw. C. van den Heuvel-van Maarseveen, penningmeester
Drs. M. Los, gedelegeerde voor oecumene van het aartsbisdom Utrecht
Prof. dr. J. Peters sj., vice-voorzitter
Drs. T. Sip, gedelegeerde van het bisdom 's-Hertogenbosch
Mw. H. Steetskamp
Drs. E. van Teijlingen, gedelegeerde van het bisdom Haarlem - Amsterdam
Drs. R. van Uden, diocesaan vertegenwoordiger van het bisdom Breda
Mw. dr. I. Vassileva-van der Heiden
Dr. F. Vermeulen, gedelegeerde van het bisdom Rotterdam
Drs. D. Wienen
Dr. C. van Vliet

Dagelijks bestuur

Prof. dr. M. Sarot
Drs. G. van Dartel
Prof. dr. J. Peters
Mw. C. van den Heuvel
Drs. R. van Uden

Adviseurs

Drs. E. Bornhijm, gedelegeerde voor oecumene van het bisdom Breda
Dr. J. van 't Kruis, adviseur namens de Protestantse Kerk in Nederland
Drs. B. van Oers, adviseur namens het Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap

Staf en secretariaat

Drs. G. van Dartel, directeur (1 fte)
Mw. M. van Herp, secretaresse (0,4 fte)
Drs. L. van Leijsen, stafmedewerker Oosterse Kerken (0,7 fte)

Financiële commissie

Vic. drs. A. Bultsma
Drs. G. van Dartel
Mw. Chr. van den Heuvel-van Maarseveen
Prof. dr. J. Peters

Redactie Perspectief

Drs. C. van den Berg
Drs. G. van Dartel
Prof. dr. F. van Iersel
Drs. L. van Leijsen
Dr. K. Schelkens
Prof. dr. P.-B. Smit
Drs. F. Wouda

Redactie Pokrof

Drs. P. Baars, hoofdredacteur
Dr. D. Bruinsma
Drs. G. van Dartel
Drs. L. van Leijsen, redactiesecretaris
Dr. J. Meijer CSsR
Drs. Nick Pouls
Dr. K. Tolstaja
Dr. Iglia Vassileva-van der Heiden
Drs. H. Vogelaar

Werkgroep Refo500

Dr. D. Akerboom
Drs. G. van Dartel
Dr. A. van Eijk
Mgr. Dr. G. de Korte
Dr. H. Kronenburg
Drs. R. Kuiper
Prof. dr. P.-B. Smit

Webredacteuren

Drs. G. van Dartel
Drs. L. van Leijsen

Facebookpagina Katholieke Vereniging voor Oecumene

Drs. G. van Dartel
Drs. L. van Leijsen

14 FINANCIËLE VERANTWOORDING

	Begroting 2018	Exploitatie 2018
	€	€
Baten		
Contributies incl. bijdragen leden	25.000	19.904
Giften/legaten religieuzen	35.000	13.440
Giften/legaten vrienden	20.000	13.730
Project Syrië		43.290
Projectsubsidies	35.000	35.140
Willibrordzondag	20.000	22.954
Abonnementen Pokrof	12.000	16.049
Cursussen en studiedagen	1.500	1.188
Advies en begeleiding	1.500	296
Verkopen	1.000	
Opbrengst beleggingen	10.000	-/- 6.132
Diversen		
Totaal Baten	161.000	159.859
Lasten		
Kosten Activiteiten	39.500	33.300
Project Syrië		42.685
Lonen en salarissen	116.000	118.214
Sociale lasten	30.000	30.067
Personeelskosten	5.000	4.906
(arbodienst, verzekering, overig)		
Reiskosten	7.000	5.795
Huisvestingskosten	9.500	8.735
Kantoorkosten	5.000	3.877
Accountantskosten	4.000	4.570
Kosten effecten		3.011
Algemene kosten	2.500	2.311
Totaal Lasten	218.500	257.471
Uitkomst financiële baten en lasten		204
Buitengewone lasten		-/- 2.080
Resultaat	-/- 57.500	-/- 99.488

Samengevoegde Balans per 31-12-2018

Activa

	€
Materiële vaste activa	6.328
Financiële vaste activa	225.596
Kortlopende vorderingen	5.465
Liquide middelen	231.584
Totaal	468.973

Passiva

	€
Eigen vermogen	303.055
Voorzieningen	152.672
Kortlopende schulden	13.246
	468.973

Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Emmaplein 19^D

5211 VZ's-Hertogenbosch

Telefoon: 073-7370026

Email: secretariaat@oecumene.nl

Website: www.oecumene.nl

NL97 INGB 0000 8019 19

NL73 INGB 0001 0876 28

